

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ МОВИ І КУЛЬТУРИ В УМОВАХ БІЛІНГВАЛЬНОЇ ОСВІТИ

© Винарчик М. П., 2016
<http://orcid.org/0000-0002-4551-2224>

У статті досліджено особливості співвідношення мови і культури в умовах білінгвальної освіти. Обґрунтовано важливість підвищення культури міжнаціонального спілкування, яка повинна базуватися на принципах поваги, рівноправності, плюралізму, толерантності, дружби і взаємодопомоги на благо кожного народу. Зосереджено увагу на офіційних документах Ради Європи з мовних проблем.

Ключові слова: мова, культура, білінгвальна освіта, міжкультурний аспект, міжнаціональне спілкування, законодавчі документи, Рада Європи.

Винарчик М. Проблема соотношения языка и культуры в условиях билингвального образования.

В статье исследованы особенности соотношения языка и культуры в условиях билингвального образования. Обоснована важность повышения культуры межнационального общения, которая должна базироваться на принципах уважения, равноправия, плюрализма, толерантности, дружбы и взаимопомощи на благо каждого народа. Сосредоточено внимание на официальных документах Совета Европы по языковым вопросам.

Ключевые слова: язык, культура, билингвальное образование, межкультурный аспект, межнациональное общение, законодательные документы, Совет Европы.

Vynarchyk M. Relationship between language and culture in bilingual education.

In the article the features of the relationship between language and culture in bilingual education. Proved the importance of improving the culture of international communication, which should be based on the principles of respect, equality, pluralism, tolerance, friendship and mutual benefit to every nation. The emphasis in the official documents of the Council of Europe on language issues. The problem of bilingual education at present of development of the world community becomes relevant and is the focus of linguists, teachers, psychologists. The main purpose of bilingual education is the ability to dialogue; creating conditions for the development and interaction of different cultures. Progressive educational strategy of teachers of foreign languages contribute to a culture of international communication. Effective use of a foreign language contributes to the development and humanization of education, which is important in bilingual education. The successful resolution of the

relationship between language and culture in bilingual education promotes openness personality prompts her to study the cultural values of different nations, provides a constructive dialogue with the representatives of other nationalities.

Key words: *language, culture, bilingual education, intercultural dimension of international communication, legal documents, the Council of Europe.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі стратегічним завданням освітньої політики нашої держави є виконання цільових інноваційних програм, спрямованих на розширення участі України в співробітництві на міжнародному ринку освітніх послуг. Суб'єкти системи освіти в Україні співпрацюють із міжнародними інституціями та організаціями, метою яких є залучення педагогів, дітей та молодь з метою набуття ними соціальної компетентності й досвіду у питаннях взаєморозуміння, толерантності, побудови спільного європейського дому за умови збереження та примноження власних культурних надбань [3, с. 656]. Ці ідеї знайшли своє відображення в основних державних документах про освіту: “Концепції 12-річної загальної середньої освіти”, “Концепції громадянського виховання” (2000 р.), “Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті” (2002 р.), “Державному стандарті базової та середньої шкільної освіти” (2003 р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі співвідношення мови і культури присвячені наукові розвідки вітчизняних та зарубіжних дослідників (О. Вишневецький [2], М. Аріян [1], К. Ажеж, А. Компаньон [6], Л. Порши [8], М. Претсей [10], Ж. Деріда [4]), а також основоположні документи Ради Європи. Проблема білінгвальної освіти на сучасному етапі розвитку світового співтовариства стає актуальною і знаходиться в центрі уваги мовознавців, педагогів, психологів, позаяк передбачає мовну та культурну взаємодію представників домінантного середовища та національних меншин. Від її правильної організації великою мірою залежить шлях розвитку суспільства.

Формулювання мети наукової праці. Мета статті – визначити і схарактеризувати особливості співвідношення мови і культури в умовах білінгвальної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова є продуктом культури кожного народу, а отже не може знаходитися поза нею. У мові відображений не тільки світ взаємовідносин між представниками різних верств населення, але й

душа народу, багата і неповторна. Вона найбільш яскраво представлена у народних традиціях та звичаях, що ввібрали в себе весь колорит і національне багатство та вирізняють кожне суспільство з-поміж інших. Суспільство, готове до міжкультурних контактів і продуктивного діалогу, не може бути закритим. Воно характеризується певним рівнем міжкультурного виховання, що проявляється передусім у стосунках людей. В умовах білінгвальної освіти цей процес виражений особливо яскраво, адже відбувається діалог двох культур, двох світоглядів, чітко виокремлюються національні особливості, а інколи і національні суперечності та протиріччя. В умовах сьогодення перед загрозою культурної уніфікації сучасного світу важливо, щоб кожна людина отримала можливість розвивати свою індивідуальність, могла пізнавати багатство і привабливість мовного та культурного розмаїття. За дослідженнями європейських учених, лише 45% населення дорослого віку можуть спілкуватися іноземною мовою. Європейська Хартія з плюралізму 2005–2008 рр. у всій повноті підкреслила важливість проблеми збереження європейської самобутності, необхідності вивчення іноземних мов та мобільності молодих людей [5, с. 3]. Нині міцний консенсус європейських країн щодо міжкультурних цінностей узаконюється офіційними документами Ради Європи: конвенціями і угодами між урядами країн, а також рекомендаціями, деклараціями та резолюціями. Розглянемо їх хронологію:

- Європейська Конвенція з прав людини (Рада Європи, 1950) є фундаментом реалізації міжкультурної освіти. Стаття 14 проголошує користування правами та свободами без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин або за іншою ознакою;
- Європейська Культурна Конвенція (1954) затверджує спільну культурну спадщину європейських країн; Рамкова Конвенція про цінність культурної спадщини для суспільства (2005) підкреслює, що обізнаність з культурною спадщиною може посилити довіру та розуміння між людьми;
- Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин (1992); Рамкова Конвенція про захист національних меншин (1995). проголошують сприяння його мовному розмаїттю;

- Віденська декларація (Рада Європи, 1993) закликала держави створити особам, що належать до національних меншин, усі необхідні умови для розвитку їхньої культури, збереження релігії, традицій та звичаїв;

- Рамкова конвенція про захист національних меншин (Рада Європи, 1995) – надзвичайно важливий документ для багатонаціональних держав, у яких взаємовідносини з національними меншинами потребують виваженого та розумного підходу. У преамбулі до конвенції сказано, що плюралістичне і справді демократичне суспільство має не тільки поважати етнічну, культурну, мовну і релігійну самобутність кожної особи, яка належить до національної меншини, але й створювати відповідні умови для виявлення, збереження та розвитку цієї самобутності; сприяти толерантності та діалогу, який необхідний для того, щоб культурна різноманітність стала джерелом збагачення цього суспільства [5, с. 3];

- Декларація Фаро про стратегію Ради Європи з розвитку міжкультурного й міжрелігійного діалогу (2005 р.) сприяє розробці рекомендацій та резолюцій, в основі яких лежить рівність усіх громадян, право на їх самовираження та дотримання основних свобод.

Так звані “Білі книги” Ради Європи з міжкультурного діалогу (1995, 2008 рр.) містять концептуальні підходи Ради Європи до проблем, що зумовлені не тільки наявністю національних меншин у країнах Європейського Союзу, але й впливом глобалізаційних подій та постійним зростанням кількості іммігрантів з інших країн – носіїв різних культурних, релігійних традицій. Реалізація міжкультурного аспекту в освіті визначена “білими книгами” одним із пріоритетних напрямів європейської освітньої політики, позаяк саме міжкультурний діалог передбачає відкритий обмін думками між особами і групами осіб різного етнічного, культурного, релігійного та мовного походження на основі взаєморозуміння і взаємоповаги. “Білі книги” окреслили шляхи до розв’язання цих проблем:

- реалізація програми професійної підготовки вчителів;
- підтримка молодіжних рухів у їхній боротьбі з фактами дискримінації;
- навчання молодих людей із національних меншин [10, с. 19 – 20].

Згідно з Резолюцією Європейської Комісії від 4 грудня 2007 р., 2008 рік був проголошений Міжнародним роком мов та міжкультурного діалогу. Для підтримки цієї ініціативи було обрано гасло “Разом у розмаїтті” (“Together in

Diversity”). Цей факт засвідчив, що мовна політика Європейського Союзу та Ради Європи відкриває широкі можливості для еволюції та поширення мов. При цьому акцент ставиться на “покращенні комунікації та взаєморозуміння між людьми з метою боротьби з нетерпимістю та ксенофобією” [7, с. 11]. На сучасному етапі Рада Європи ставить за мету сприяти поліпшення якості викладання іноземних мов, забезпечуючи засоби їх вивчення. Відбувається співфінансування численних проектів, які спрямовані на підготовку європейських громадян до міжкультурного спілкування та співробітництва, підвищення їх міжкультурних компетенцій. Саме ця європейська інституція створила всі передумови для поширення у Європі білінгвальної освіти:

- резолюція Ради Європи від 31.03.1995 р. про покращення та диверсифікацію вивчення іноземних мов;
- висновки Ради Європи від 12.06.1995 р. про лінгвістичне розмаїття та плюралізм у Європейському Союзі;
- резолюція Ради Європи від 16.12.1997 р. про раннє вивчення мов у Європейському Союзі;
- рішення Ради Європи № 1934/2000/ЕС від 17.07.2000 р. про святкування Європейського року мов;
- робоча програма Ради Європи 5680/01 від 14.02.2001 р. про конкретні цілі системи виховання та навчання [5, с. 3 – 4].

Зарубіжні дослідники (А. Компаньон [6], Л. Порши [8], М. Претсей [10], Ж. Деріда [4]) вважають, що в сучасному глобалізованому суспільстві на перший план виводиться проблема захисту культурної самобутності кожної окремої нації. Вона проявляється у великій кількості соціальних ознак: етнічних, релігійних, мовних, що вимагає врахування змін у характері сучасної культури, її рис та тенденцій розвитку. Міжкультурний аспект у контексті білінгвальної освіти забезпечує доступ до системи різних цінностей, як інформативного змісту так і навчального, що спонукає учнів до рефлексій та усвідомлення етнічних і національних особливостей представників національних меншин. З одного боку, школярі повинні оволодіти загальнолюдською культурою, а з іншого, – іноземною мовою як феноменом культури країни, де ця мова є рідною. У процесі білінгвального вивчення навчальних дисциплін учні оволодівають новими культурними цінностями, а в кінцевому результаті ознайомлюються з потенціалом світової цивілізації, адже

кожна мова має свої цінності і по-своєму унікальна. У процесі використання іноземної мови як засобу вивчення нелінгвістичних дисциплін школярі свідомо готуються до пізнання нового способу життя, відкривають для себе нові традиції та звичаї, національний колорит та менталітет. Саме прогресивні педагогічні стратегії підготовки вчителів іноземних мов сприяють формуванню культури міжнаціонального спілкування, ефективному використанню іноземної мови для поглиблення гуманітарних знань, розвитку і гуманізації освіти, що особливо важливо в умовах білінгвальної освіти, коли відбувається процес інтеграції національних меншин до домінантного мовного середовища. Поважати культуру інших – це один із основних принципів білінгвального навчально-виховного процесу [8, с. 96]. Дослідники вважають, що в умовах білінгвальної освіти важливими є:

- знання мови як основи для культурного зближення та взаєморозуміння;
- наявність у групі чи класі необхідних умов для встановлення соціальних контактів;
- психологічна готовність до знайомства з новою культурою, здатність адекватного та критичного оцінювання нових культурних цінностей;
- усвідомлення своєї національної приналежності в умовах міжкультурної комунікації.

“Мусимо визнати, – вважає О. Вишневський, – що протиріччя між титульною нацією і національною меншиною є природними і немінучими, бо в духовно-культурному сенсі людині найкраще живеться лише у власній державі. А це означає, що представник меншини вже через це почуватиме себе гірше у чужій державі, навіть якщо титульна нація ставиться до цього дуже добре. Завдання, отже, полягає в тому, щоб зусиллями обидвох сторін згадані протиріччя і труднощі звести до мінімуму” [2, с. 67]. Робота і завдання вчителів та вихователів в умовах білінгвальної освіти зводиться до підготовки учнів до “сприйняття нової культури такою, якою вона є”, не прибіднюючи і не возвеличуючи її [4, с. 7]. Повага та толерантність є базовими критеріями ефективності білінгвальної освіти, ознакою високого рівня вихованості та культурного розвитку суспільства. На сучасному етапі протиріччя між титульною (домінантною) нацією та представниками національних меншин стають все гострішими. Потребує переосмислення та глибокого аналізу система

їхніх взаємовідносин. Військові конфлікти, матеріальні негаразди спричинили потоки біженців у європейському напрямку. Психологія та менталітет іммігрантів, їхній спосіб життя часто викликають нерозуміння серед корінного населення “старої Європи”, що у кінцевому результаті провокує конфлікти. В цих умовах проблема мови проявляється особливо гостро. Неготовність європейців прийняти в своєму домі тисячі біженців породжена страхом та часто упередженим уявленням про їхній рівень культури і виховання. Окремі негативні випадки в поведінці іммігрантів узагальнюються та стають в головах представників титульної нації характерною ознакою цілої нації, що не створює підґрунтя для успішної інтеграції. Радше навпаки, спротив та нерозуміння тільки підсилюються.

Узагальнюючи все вищесказане, можемо зробити **висновки** про те, що успішне вирішення проблеми співвідношення мови і культури в білінгвальній освіті сприяє відкритості особистості, спонукає її до вивчення культурних цінностей різних народів, забезпечує конструктивний діалог із представниками інших національностей. Міжкультурне спілкування стає важливим елементом людського буття і фактором, що спрямований на розвиток людини як громадянина та усвідомлення нею свого місця у соціумі, а отже, основною метою білінгвальної освіти є здатність до діалогу; створення умов для розвитку та взаємодії різних культур, у яких найбільш повно розкривається і усвідомлюється значимість власної культури, її цінностей та пріоритетів. Білінгвальна освіта має за мету спробувати зблизити їх загальноприйнятими цінностями та пріоритетами, розширити та поглибити міжкультурне співробітництво. Разом з тим мусимо визнати, що потреба підвищення культури міжнаціонального спілкування, яка базується на принципах поваги, рівноправності, плюралізму, толерантності стає сьогодні особливо гострою і необхідною, а сучасний стан розвитку світового співтовариства готує нам нові випробування, ставить перед нами нові виклики. Від того, як ми їх вирішимо, залежить наше майбутнє у спільному домі, позаяк жити в суспільстві і бути вільним від суспільства неможливо.

Література

1. Ариян М. А. Лингвострановедение в преподавании иностранных языков в старших классах средней школы / М. А. Ариян // Иностранные языки в школе, 1990. – № 2. – С. 11 – 16.
2. Вишневський О. І. На шляху реформ / Омелян Іванович Вишневський. – Дрогобич : Коло, 2005. – 176 с.
3. Історія української школи й педагогіки: хрестоматія / уклад.: О. О. Любар; [за ред. В. Г. Кременя]. – К. : Знання, 2005. – 767 с.
4. Derrida J. L'autre cap / J. Derrida. – Paris: Edition de minuit, 1991. – P. 5–8.
5. Charte européenne du plurilinguisme. – Paris : OEP, 2005. – 9 p.
6. Compagnon A. La culture, langue commune de l'Europe / Antoine Compagnon // Le français dans le monde. – Paris, 2001. – № 317. – P. 32 – 35.
7. Conseil de l'Europe, Comité de l'éducation. Cadre européen commun de référence pour l'apprentissage des langues. – Paris : Didier, 2001. – 192 p.
8. Porcher L. L'apprentissage précoce des langues / Louis Porcher, Dominique Groux. – Paris : Presses Universitaires de France, 1998. – 126 p.
9. Pretceille M. La perception de l'autre. Point d'appui de l'approche interculturelle / M. Pretceille // Le français dans le monde. – Paris, 1983. – № 181. – P. 42.
10. White Paper on Intercultural Dialogue. – Strasbourg: Committee of Ministers, Council of Europe, 2008, – 35 s.